

Miettinen Hilla-Mari

”Lupa surra” Surevan lapsen kohtaaminen varhaiskasvatuksessa

Kandidaatin tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN JA PSYKOLOGIAN TIEDEKUNTA
Opetus- ja kasvatusalan tutkinto-ohjelma, varhaiskasvatus
2023

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta

"Lupa surra" Surevan lapsen kohtaaminen varhaiskasvatuksessa (Hilla-Mari Miettinen)

Kandidaatin tutkielma, 30 sivua, 0 liitesivua

Huhtikuu 2023

Kandidaatin tutkielmani käsittelee lapsen kohtaamaa surua, sekä varhaiskasvatuksen henkilöstön valmiuksia kohdata sureva lapsi. Tutkielmassa määrittelen lapsuuden, varhaiskasvatuksen, kohtaamisen ja surun käsitteitä, jotta olisi helpompi ymmärtää, mihin kontekstiin tutkielmani pohjautuu. Tarkoitukseni on rajata tutkielma tarkastelemaan erityisesti surua, joka aiheutuu lapselle hänen menettäessään läheisensä. Tässä tutkielmassa perehdyn lapsen suruun, menetykseen, varhaislapsuuden odotuksiin, varhaiskasvatukseen sekä opettajan ammatillisiin valmiuksiin kohdata sureva lapsi varhaiskasvatuksessa.

Tämä tutkielma on toteutettu narratiivisena kirjallisuuskatsauksena eli pyrin kokoamaan mahdollisimman kattavan kokonaiskuvan lapsen surusta (Salminen, 2011). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022) todetaan, että varhaiskasvatuksen arvoperustana on lapsen edun ensisijaisuus, lapsen hyvinvoinnin tukeminen, oikeus huolenpitoon ja turvaan, lapsen ajatusten kuunteleminen, yhdenvertainen ja tasa-arvoinen kohtelu, inklusiivisuus sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukainen syrjimättömyys ja vammaisten oikeudet. Lapsella on oikeus olla juuri sellainen kuin hän on, ja jokainen lapsi tulee kohdata arvokkaana, uniikkina yksilönä (OPH, 2022). Varhaiskasvatuksen henkilöstöllä on merkittävä rooli lapsen kasvun polulla. Aikuisen ja lapsen välinen valtasuhde tuo vastuun kasvattajalle. Suru kuuluu osana ihmisen elämää, eikä se kysy lupaa tullessaan. Suru voi koskettaa yksilön elämää milloin tahansa ja siksi se on aina ajankohtainen teema. Siitä huolimatta suru koetaan usein haastavana ja ikävänä teemanä. Tutkielmani tavoitteena on löytää vastauksia siihen, millaisin keinoin varhaiskasvatuksen ammattilaisen tulisi kohdata sureva lapsi.

Avainsanat: Lapsi, suru, menetys, varhaiskasvatus, kohtaaminen, varhaiskasvattaja, grief, bereaved

Sisältö / Contents

1	Johdanto	4
2	Tutkielman toteuttaminen ja metodologia	6
	2.1 Tutkimuskysymys ja tavoitteet	7
3	Teoreettinen viitekehys	8
	3.1 Varhaislapsuus	8
	3.2 Varhaiskasvatus	8
	3.3 Kohtaaminen.....	10
	3.4 Surun määrittelyä.....	12
	3.4.1 Surun vaiheet	13
	3.4.2 Lupa surra.....	14
4	Lapsen suru tutkimuskohteena	15
	4.1 Lapsen surun ilmeneminen	15
	4.2 Eri ikäisten lasten suru.....	17
	4.4 Surusta selviytyminen.....	18
5	Surevan lapsen kohtaaminen varhaiskasvatuksessa	19
	5.1 Surun sanoittaminen ja aikuisen vastuu.....	23
	5.2 Leikki ja taide lapsen surun työvälineenä.....	24
6	Johtopäätökset	26
7	Lähteet / References	29

1 Johdanto

Tutkielmassani tarkastelen lapsen kohtaamaa surua, erityisesti painottaen menetyksestä aiheutuvaa surua. Tutkimuskohteenani ovat varhaiskasvatusikäiset 0-6-vuotiaat lapset. Tässä tutkielmassa tarkoitan vastasyntyneellä 0-1-vuotiaita, taaperoikäisellä 1-3-vuotiaita ja leikki-ikäisellä 3-6-vuotiaita. Tutkielmassani keskityn varhaiskasvatusikäisen lapsen suruun päiväkotikontekstissa. Tarkastelen, millaisia valmiuksia varhaiskasvatuksen ammattilainen tarvitsee kohdatessaan surevan lapsen. Tarkoitukseni ei ole käsitellä mielipahaa, jota voi aiheutua esimerkiksi, kun joku lapsi kiskaisee lelun toisen lapsen kädestä. Pyrkimykseni on tarkastella pidempi aikaista syvää surua, joka aiheutuu esimerkiksi lapsen kokemasta menetyksestä. Käsitelen tutkimussuunnitelmassani surun käsitettä yleisesti, sillä suru on aina ajankohtainen teema. Poijulan (2016) mukaan suru voi koskettaa lapsen elämää milloin tahansa. Suru on teema, joka koskettaa jokaista yksilöä jossakin kohtaa elämää ja se voi saapua vieraaksi ennakoidusti tai täysin yllättäen. Lapsuus on kehityksellisesti erityisen herkkää aikaa ja on tutkittukin, että juuri lapsuudessa trauman kokeminen on todennäköisintä (Poijula, 2016, s. 5).

Ilot ja surut kuuluvat elämään ja tässä tutkielmassa haluan antaa tilaa surun teemalle. Tämä aihepiiri on herättänyt kiinnostukseni, sillä olen kohdannut aikuisuuden matkan varrella surevia lapsia sekä lähipiirissäni, että varhaiskasvatuksessa. Suru on tullut näkyväksi osaksi jo lapsuudessa ja kasvaessani olen ymmärtänyt sen kuuluvan osaksi ihmisen elämää. Suru on teema, joka voi koskettaa myös varhaiskasvatuksessa sekä lapsia että aikuisia. Mattilan (2011) mukaan perheen kohdatessa menetyksen, perheen aikuisella ei ole välttämättä ymmärrystä tai voimavaroja tukea lasta surun keskellä. Tällaisessa tilanteessa varhaiskasvatuksen ammattilaisen merkitys lapsen surun tukemisessa ja myötäelämisessä korostuu (Mattila, 2011, s. 47).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022) kerrotaan, että varhaiskasvatus on arkielämässä tapahtuvaa lastenhoito- ja opetustyötä. Varhaiskasvatuksen arjessa näyttäytyy laaja kirjo erilaisia elämän tarinoita ja kokemuksia (OPH, 2022). Kallialan (2008) mukaan on merkityksellistä, mitä varhaiskasvatuksessa tapahtuu, sillä monet lapset viettävät merkittävän osan varhaislapsuudestaan päiväkodissa (Kalliala, 2013, s. 5). Varhaiskasvatuksen ammattilainen tarvitsee työssään pedagogiikkaa, jotta varhaiskasvatusta on mahdollista toteuttaa laadukkaasti (OPH, 2022). Tutkielmaa tehdessäni havaitsin, että lapsen suru on saanut vähäisesti huomiota tutkimuksissa. Surututkimuksissa on pääasiassa keskitytty aikuisten kohtaamaan suruun ja siitä toipumiseen. Varhaiskasvatuksen ammattilainen kohtaa työssään paljon erilaisia yksilöitä, jotka ovat kehityksellisesti eri vaiheissa ja tulevat erilaisista taustoista (Edoardo, Loverno,

Baiocco & Pallini, 1997). Poijulan (2016) mukaan varhaiskasvatuksessa on tärkeää tunnistaa lapsen kohtaama kriisi ja suru, sekä auttaa lasta mahdollisimman nopeasti. On tutkittu, etteivät aikuiset usein tunnista tai ymmärrä lapsen surua ja lapsi jää yksin surunsa kanssa. Käsittelemättömän suru voi vaikuttaa yksilön psyykkiseen ja fyysiseen kehitykseen, sekä heikentää elämänlaatua merkittävästi (Poijula, 2016, s. 79).

2 Tutkielman toteuttaminen ja metodologia

Tämä tutkielma on toteutettu laadullisena eli kvalitatiivisena tutkimuksena. Eskolan & Suorannan (1998) mukaan laadullisessa tutkimuksessa voi käyttää esimerkiksi kirjallista, kuvallista tai äänellistä aineistoa. Olen kerännyt laajasti kirjallisuutta liittyen lapsen suruun. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkimussuunnitelma kulkee koko prosessin läpi kirjoittajan tukena, mutta tutkimussuunnitelma itsessään voi myös elää ja muuttua (Eskola & Suoranta, 1998, s. 13). Pyrin palaamaan säännöllisesti tutkimussuunnitelmani pariin. Tutkielmani sekä tutkimussuunnitelmani muovaantuvat yhdessä kirjoitusprosessin aikana. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineistoa tarkastellaan yleensä kokonaisuutena, jossa tutkija suhtautuu neutraalisti tarkastelemaansa tutkimuskysymykseen (Alasuutari, 2011, s. 215). Kvalitatiivisen tutkimuksen katsotaan olevan hyvä keino tuoda ääni ihmisryhmälle, jolla sitä ei ole aiemmin ollut (Valli, 2015, s. 19). Tutkielmassani pyrin löytämään aineistoa, jonka kerään yhteen, jotta surun kanssa elävien lasten ääni vahvistuisi.

Toteutan tutkimukseni narratiivisena kirjallisuuskatsauksena. Tutkielmassani käytän tutkimuskysymysteni ympärille sopivaa luotettavaa kirjallista aineistoa, kuten tieteellisiä artikkeleita ja kirjoja. Niiden avulla pyrin kuvailemaan lapsen surua monipuolisesti eri käsitteitä avaten. Narratiivisen kirjallisuuskatsauksen avulla voidaan antaa helppolukuinen laaja yleiskuva tarkasteltavasta aiheesta (Salminen, 2011, s. 6-7). Aineistoa olen kerännyt kasvatustieteen, terveystieteen ja psykologian tutkimusalueilta. Haluan säilyttää varhaiskasvatuksellisen näkökulman tutkielmani keskiössä. Olen etsinyt aineistoja erilaisista tietokannoista, kuten Oula Finnasta, Jece-ristä, Ebscosta, springeristä sekä hyödyntämällä kirjaston palveluita.

Tarkasteltaessa erilaisia käsityksiä kuolemasta eettinen näkökulma on oleellisessa osassa. Käsitys kuolemasta rakentuu yksilön katsomuksellisen näkemyksen kautta ja jokaisen yksilön omaa katsomuksellista näkemystä tulee kunnioittaa (OPH, 2022). Jokisen & Pehkosen (2017) mukaan tutkimusetiikka perustuu ajatuksiin, siitä mikä on hyvää, tärkeää ja tarpeellista. Eettisesti kestävä tutkimus on sellainen tutkimus, jossa tutkija noudattaa muun muassa rehellisyyttä, avoimuutta ja tarkkuutta. Tutkielma rakentuu tutkimuseettisen pohdinnan ja kysymysten ympärille (Jokinen & Pehkonen, 2017, s. 189-190). Pyrin tekemään tutkielmaani neutraalisti ja objektiivisesti surun teemaa käsitellen. Eettiset kysymykset kulkevat tutkielmani mukana alusta loppuun ja sitoudun noudattamaan kestävä tutkimusetiikkaa. Tässä tutkielmassa jätän tietoisesti katsomuksellisen näkökulman käsittelemättä, sillä haluan tarkastella lapsen surua neutraalilla tasolla ilmiönä.

2.1 Tutkimuskysymys ja tavoitteet

Tutkimuskysymyksenäni on:

Miten kohdata sureva lapsi varhaiskasvatuksessa?

Tutkielmani tavoitteena on tuoda ääni lapsen surulle. Lapsen suru on teema, joka ei ole saanut juurikaan huomiota tutkimuskentällä. Tutkielmassani avaan lapsuuden, varhaiskasvatuksen, kohtaamisen ja surun käsitteitä. Alkuun näen tärkeäksi avata tutkielmani keskeiset käsitteet, jotta lukijan on mahdollista ymmärtää käsittelemäni aihetta. Tavoitteenani on kerätä materiaalia, joka tukee varhaiskasvatuksen opettajien sekä hoitajien ammatillista työskentelyä varhaiskasvatuksessa. Pyrin etsimään vastauksia kysymykseen, miten kohdata sureva lapsi varhaiskasvatuksessa. Tutkimuskysymyksenäni kautta koen luonnollisena osana ryhtyä tarkastelemaan surun teemaa yleisesti, sekä syventyä erityisesti lapsen suruun.

Pyrkimyksenäni on löytää aineistoa liittyen lapsen suruun sekä lapsen suruun varhaiskasvatuksen kontekstissa. Kokoan tähän tutkielmaan helppolukuisen kokonaisuuden, joka antaa valmiuksia varhaiskasvatuksen opettajalle, kun hän kohtaa surevan lapsen arkityössään. Poijulan (2002) mukaan suru on teemana haastava ja se koetaan usein kokemuksena yhdeksi vaikeimmista (Poijula, 2002, s.11). Tutkielmani pyrkii tuomaan lapsen surua helpommin lähestyttäväksi ja sen myötä näkyväksi. Tarkoitukseni on selvittää eri ikäisten lasten surun ilmenemistä. Lisäksi minua kiinnostaa, mikä on tämänhetkinen tila lapsen surun tutkimuksessa.

Aloitin tutkielmani toteuttamisen syksyllä 2022 tutkimussuunnitelmalla, joka on elänyt ja muovautunut kirjoitusprosessin edetessä. Ennen kirjoitusprosessia olen lukenut runsaasti suruun liittyvää kirjallisuutta ja etsinyt tieteellisesti kestäväää ja luotettavaa tietoa tutkimuskysymykseeni. Varsinaisen kirjoitusprosessin aloitin tammikuussa 2023 ja tavoitteeni on saada tutkielma valmiiksi huhtikuussa 2023. Vallin (2018) mukaan on hyvä palata kysymään itseltään, mikä on tutkielman perimmäinen tavoite (Valli, 2018, s. 19). Työstäessäni tutkimussuunnitelmaani olen löytänyt itseäni kiinnostavan sekä yhteiskunnallisesti merkityksellinen ja ajankohtaisen näkökulman surun tutkimukseen, joka on lapsen suru.

3 Teoreettinen viitekehys

Tässä osiossa määrittelen tutkielman teoreettisen viitekehysten. Avaan länsimaista näkemystä varhaislapsuudesta ja sen odotuksista, sillä tutkittava kohderyhmä ovat varhaiskasvatusikäiset lapset. Seuraavaksi määrittelen varhaiskasvatuksen käsitettä, ideologiaa ja määrääviä asiakirjoja, jotta olisi helpompi ymmärtää, mihin kontekstiin lapsen suru tämän tutkielman yhteydessä on liitetty. Tutkielmani aiheena on surevan lapsen kohtaaminen varhaiskasvatuksessa, joten on syytä tarkastella kohtaamisen käsitteen lisäksi myös surun käsitettä. Loppuun määrittelen yleiskatsauksellisesti surua ja avaan surun syitä sekä sen ilmenemistä.

3.1 Varhaislapsuus

Tässä tutkielmassa rajaan varhaislapsuuden käsittäväksi 0-6-vuotiaat lapset. Länsimaisessa kulttuurissa lapsuus nähdään arvokkaana ja merkittävänä aikana. Lapsuuden katsotaan luovan pohjaa ihmisen tulevaisuudelle, mikä luo suuren merkityksen lapsuudelle. Länsimaisessa kulttuurissa lapsuuden on katsottu näyttäväksi jopa romantisoituna upeana aikana, jolloin mitään ikävää ei saa tapahtua ja kaiken tulee mennä kauniisti (Ahlbeck, Lappalainen, Launis & Tuohela, 2018). Todellisuudessa elämää tai lapsuutta ei voi kirjoittaa ennalta ja on tutkittu, että lapsuus on hyvin herkkää aikaa menetyksille ja surulle (Poijula, 2016, s. 5).

Varhaislapsuus on aikaa, jolloin lapsi kasvaa, kehittyy ja oppii. Lapsella kehittyy ensin tarkkaavaisuus, sen jälkeen motoriikka ja lopuksi kieli. Jokaisen lapsen kehitys on yksilöllistä ja kehityksessä voi ilmetä vaihtelua, jonka katsotaan olevan täysin normaalia (Koivunen & Lehtinen, 2016, s. 93-94). Myös Alasen (2009) mukaan lapsuus nähdään aikana, jolloin yksilö kasvaa ja kehittyy. Lapsen vasta kehittyvien valmiuksien vuoksi lapsella ei ole samanlaisia valmiuksia selviytyä elämästä itsenäisesti ja hän tarvitsee aikuisen huolenpitoa sekä suojelua. Länsimaisessa yhteiskunnassa lapsuus on normitettu ja ajan saatossa on rakentunut vankka näkemys siitä, että lapsella tulee olla oikeus hyvään ja turvalliseen lapsuuteen (Alanen ym., 2009, s. 14).

3.2 Varhaiskasvatus

Tutkielmani kohderyhmäksi olen rajannut varhaiskasvatusikäiset lapset. Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan pedagogista kokonaisuutta, joka pitää sisällään hoivaa ja opetusta noin 0-6 vuotiaille lapsille. Siljanderin (2014) mukaan kasvatus on sosiaalista interaktiota, eli subjektien vä-

listä vuorovaikutusta, johon vaaditaan aina vähintään kaksi ihmistä. Saksalaisessa valistusfilosofiassa oli ajatus kasvatuksesta, jossa kasvatuksella ajateltiin autettavan lapsi pois ala-ikäisyydestä. Päämääränä oli henkisen, sekä moraalisen täysi-ikäisyyden saavuttaminen. Vielä tänäkin päivänä kasvatuksen toivottu päämäärä on hyvin samankaltainen. Kasvatus on ennen kaikkea positiivista toimintaa, jolla edistetään ja pyritään ohjaamaan lapsi kohti vapaampaa elämää. Kasvatuksen yhtenä haasteena on subjektin yksilöllisyys, jonka vuoksi on mahdotonta tietää etukäteen lopputulosta. Kasvattajan olisi kuitenkin tärkeää pyrkiä edistämään vapautta kasvatettavassa (Siljander, 2014, s. 22-24).

Varhaiskasvatuksen tarkoituksena on luoda turvallinen ympäristö ja olosuhteet lapsen kasvulle. Lapsi voi viettää suuren osan arkipäivästään päiväkodissa. Laadukas varhaiskasvatus edellyttää kasvattajilta ymmärrystä, miksi ja miten varhaiskasvatusta tulee toteuttaa, jotta lapsen edun ensisijaisuus toteutuu kaikessa (Hujala, 2020 s. 9) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022) todetaan, että varhaiskasvatuksen ammattilaisten tulee sitoutua ja toimia yhtenäisesti yhteisen arvoperustan mukaisesti. Varhaiskasvatussuunnitelman mukaiseen yhteiseen arvoperustaan sisältyy muun muassa lapsen edun ensisijaisuus, hoiva, huolenpito, suojelu ja hyvinvointi (OPH, 2022). Varhaiskasvatuksessa pyritään rakentamaan kasvua, kehitystä ja oppimista tukeva kokonaisuus, joka ottaa huomioon jokaisen yksilön ja kehittää jatkuvasti toimintaansa lasten tarpeiden kautta (Hujala, 2020, s. 14).

Päiväkodilla ja esiopetuksella on tärkeä rooli lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukemisessa. Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan suunnitelmallista ja tavoitteellista, kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, joka perustuu pedagogiikkaan. Pedagogiikka tarkoittaa tapaa, jolla opetus ja toiminta järjestetään. Varhaiskasvatuksen pedagogiikkaa ja yhteisiä sääntöjä selkiytetään jatkuvasti, jotta ne palvelevat lapsia kokonaisvaltaisesti, sekä myös henkilöstöä paremmin. Maassamme varhaiskasvatuksen valtakunnallisen ohjauksen tarkoituksena on luoda yhdenvertaiset edellytykset varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle (OPH, 2022).

Varhaiskasvatuksen käsikirjassa todetaan myös, että havainnoimalla pystymme löytämään lasten vahvuudet ja jokainen lapsi tulee näkyväksi (Hujala, 2020, s. 61). Havainnointi on tärkeä ja oleellinen perusta arjen työssä. Havainnoimalla lapsilähtöinen toiminta lisääntyy ja toiminta alkaa muovautua lapsen tarpeiden ja kiinnostuksen kohteiden mukaiseksi. Havainnoiminen ja jokaisen lapsen yksilöllinen tunteminen auttaa kasvattajia ymmärtämään lapsen tarpeita sekä tarjoamaan tarvittavaa tukea. (Hujala, 2020, s. 57). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2022) kerrotaan, että varhaiskasvatuksen myötä lapsille luodaan puitteet kasvuun kehitykseen

ja uuden oppimiseen esimerkiksi leikkien kautta. Leikin kautta lapsi voi oppia lähes mitä vain. On tärkeää luoda puitteet, jossa jokainen saa onnistumisen kokemuksia sekä kokee olevansa tärkeä ja arvokas yksilö. Kasvattajan kanssa lapsella on turvallista kokeilla uusia asioita sekä kohdata erilaisia tunteita. Tuttu ja turvallinen ympäristö, kuten päiväkotitai koulu, pyrkivät luomaan positiiviset puitteet kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. Jokaisella lapsella on oikeus saada lohdutusta ja hoivaa silloin, kun lapsi sitä tarvitsee (OPH, 2022).

3.3 Kohtaaminen

Mattilan (2011) mukaan vuorovaikutuksen syntymisen perusta on kohtaaminen. Kohtaaminen voi jättää positiivisen kokemuksen tai sen seurauksena luottamus voi särkyä. Vahvistavaan, eheyttävään kohtamiseen tarvitaan muun muassa aitoa läsnäoloa, kunnioitusta sekä tilanne- ja tunneälyä. Ihmisen tapaan kohdata toinen yksilö vaikuttaa menneisyys, tämänhetkinen elämä sekä ajatus tulevasta. Kohtaaminen on moniulotteista vuorovaikutusta. Vahvistavan kohtaamisen perustaksi voidaan katsoa myös olevan toisen ihmisen elämän ainutkertaisuuden ja arvokkuuden sisäistäminen, nöyryys ja rohkeus. Toisen ihmisen kohtamiseen ei ole olemassa tarkkoja ohjeita ja määreitä sen moniulotteisuuden vuoksi, mutta jokainen yksilö voi harjoitella ja oppia kohtaamaan vahvistavasti toisen. Vahvistavan kohtaamisen oppiminen vaatii kasvattajalta kykyä tarkastella omaa toimintaa ja arvoja. (Mattila, 2011, s. 15-17). Kallialan (2013) mukaan jokainen lapsi tulee kohdata yksilöllisesti. Lapsen kohtaaminen on eettinen valinta, sillä kasvatustiete on arvosidonnaista ja normatiivista toimintaa (Kalliala, 2013, s.253-254).

Lapsen vahvistavaan kohtamiseen tarvitaan aikuisen oman roolinsa ymmärtämistä. Lapsen ja aikuisen roolit ovat aina erilaiset, sillä aikuisella on suhteessa lapseen enemmän vastuuta ja valtaa. Lapsen kehitys on myös eri tasolla, kuin aikuisella ja on tärkeää ymmärtää lapsen lapsuus. Lapseudella tarkoitetaan sitä, että lapsella on oikeus olla kasvava, kehittyvä ja oppiva lapsi. Kasvattajan roolina nähdään toimia kunnioittavana, turvallisena, huolehtivana ja luotettavana aikuisena. Lapsen kasvaessa ja kehittyessä, tältä ei voida odottaa kypsää aikuisen käytöstä. Jokainen kohtaaminen on lapsen elämän kannalta merkittävä. Epäkunnioittava kohtaaminen voi jättää jälkensä lapseen ja vaikuttaa lapsen elämässä negatiivisesti. On hyvä muistaa, että vahvistava kohtaaminen vahvistaa lasta ja epäkunnioittava kohtaaminen vastaavasti vahingoittaa. Lapsen vahvistava kohtaaminen vaatii ymmärrystä siitä, että aikuisella on aina lasta suurempi vastuu kohtamisessa. Vahvistavalla kohtamisella kasvattaja voi myös opettaa lapselle, miten toiset tulee kohdata (Mattila, 2011, s. 18-19).

Terveen itseluottamuksen ja itsensä arvostamisen perustana on havaittu olevan yksikin turvallinen ja luotettava aikuinen. Tällainen aikuinen on yleensä lapsen huoltaja, mutta kaikilla lapsilla tilanne ei ole samanlainen. Silloin, kun lapsen kotiympäristössä ei ole turvallista ja luotettavaa aikuista, kodin ulkopuolinen aikuinen voi hoitaa tätä tehtävää. Päiväkodin kasvattajan rooli voi olla erityisen merkittävä lapsen kehityksen kannalta silloin, kun lapsella ei ole lähipiirissään yhtäkään turvallista aikuista. Lapsen terveen kehityksen kannalta on tärkeää, että lapsella on ainakin yksi turvallinen ja luotettava aikuinen, johon lapsi voi luottaa (Mattila, 2011, s. 19-20).

Kohtaaminen voi tapahtua vain kerran, mutta usein se on jatkuva prosessi. Siinä prosessissa ihmiset kulkevat tietyn matkaa toistensa kanssa ja jakavat elämää yhdessä. Lapsen vahvistava kohtaaminen alkaa siitä, että aikuinen kohtaa lapsen lempeästi ja läsnäolevana. Nykyisin hektinen arki voi luoda haasteita aidolle läsnäololle. Jotta lapsi saa kokea aikuisen vahvistavan kohtaamisen, tarvitaan kokonaisvaltaista läsnäoloa aikuiselta. Lapsi tarvitsee aikuisen läsnäoloa ilman, että aikuinen hoitaa samanaikaisesti useita erilaisia tehtäviä. Jatkuva turvallinen kohtaaminen vahvistaa lapselle, että elämä kantaa myös vaikeinkin hetkinä. Turvallisella kohtaamisella tarkoitetaan arkipäiväistä ja tavallista kohtaamista niin, että kasvattajalla on pyrkimys hyvään. Jatkuvan kohtaamisen laiminlyömistä ei voi korvata erityispalkinnoilla, kuten antamalla lapselle herkkuja tai uuden lelun. Lapsi tarvitsee jatkuvaa nähdäksi tulemistä ja aitoa läsnäoloa (Mattila, 2011, s. 23-24).

Kohtaaminen on kahden subjektin välistä vuorovaikutusta. Aikuisella on suhteessa lapseen aina enemmän päätösvaltaa ja siksi on tärkeää ymmärtää, että valtaa seuraa merkittävä vastuu (Mattila, 2011, s. 24). Lämmin ja arvostava vuorovaikutus tukee lapsen hyvinvointia. Aikuinen näyttää lapselle mallia toivosta ja siitä, että yksilö voi luottaa elämän kantavan (Poijula, 2002, s.146). Myös Mattilan mukaan kohtaamisen perustana toimii arvostava ja kunnioittava kohtaaminen. Se antaa hyvän pohjan muun muassa hoivalle ja huolenpidolle, sekä hyvälle kasvatukselle ja opetukselle (Mattila, 2011, s. 48).

Varhaiskasvatuksen ammattilaisen olisi hyvä olla avoin ja rohkea tarkastelemaan myös omaa lapsuuttaan, ajatuksiaan sekä asenteitaan. Varhaiskasvatuksen ammattilainen on koko elämänsä summa ja menneisyytemme näkyy meistä aina tavalla tai toisella. Omat traumaattiset kokemukset voivat toimia kohtaamisissa hidasteena tai voimavarana. Parhailaan ammattilainen pystyy samaistumaan lapsen kokemukseen vaikkapa surusta ja ymmärtää millaista suru voi olla. Pahimmillaan, jos emme uskalla kohdata hankalaa tunnetta, ja sen tuomia ikäviä tunteita, saatamme torjua myös lapsen surun kokemuksen. Varhaiskasvattajan on hyvä olla tietoinen

itsestään ja omista reaktioistaan erilaisissa tilanteissa. Tärkeintä on, että varhaiskasvattaja on aina valmiina olemaan lapsen tukena (Mattila, 2011, s. 48).

3.4 Surun määrittelyä

Ruishalmeen (2007) mukaan suru on enemmän kuin vain tunne. Se on kokemus, joka muuttaa ihmistä ja se on todellista. Ihmisen kokema suru ei ole sairaus, vaan luonnollinen reaktio ja seuraus johonkin elämässä tapahtuneeseen asiaan (Ruishalme, 2007, s. 52). Suru on vahva kokemus, jota voi olla vaikeaa kuvailla sanoilla. Jokaisen yksilön suru on erilainen matka omaan sisimpään ja se muokkaa ihmistä pysyvästi. Suru on syvää murhetta, joka jättää jälkensä surijaan (Kinanen, 2009, s. 11). Kukaan ei voi nähdä, miltä suru tuntuu toisen ihmisen sisällä. Se on yksilön sisällä tapahtuva uniikki kokemus (Kokko, 2012, s. 10).

Surua ei pelkällä ilolla työnnetä pois, vaan surusta eteenpäin meneminen vaatii surun kohtaamista ja käsittelemistä. Jokainen tuleva päivä on vielä tuntematon ja surua voi kohdata ihan milloin tahansa. Suru ei yleensä lähde yhtä nopeasti kuin se tulee, vaan sen työstäminen vie aina oman aikansa yksilöstä riippuen. Jokaisella meistä on oma persoonallisuus, kokemukset ja kyvyt selviytyä surusta. Muun muassa nämä asiat vaikuttavat surusta toipumiseen. Suru koetaan usein myös niin ikävänä tunteena, että ajatuksena se olisi helpompi työntää pois ja jatkaa elämää normaalisti. Suru on kuitenkin siitä mielenkiintoinen ilmiö, että ilman sen käsittelemistä, siitä on haastavaa päästä eteenpäin (Kinanen, 2009, s. 12). Suru on prosessi matkalla kohti uutta normaalia, jossa elämä ei ole enää samanlaista kuin ennen, mutta jälleen elämisen arvoista (McNiel & Gabbay, 2018, Chapter 1).

Suru voi olla seurausta monenlaisista asioista, kuten menetyksestä ja siihen ei voi yleensä ennalta valmistautua. Surun käsitteen lisäksi on tärkeää ymmärtää, mistä suru juontaa juurensa. Surua voi tuottaa esimerkiksi yksinäisyys, vanhempien ero tai kuolema, sekä lukemattomat muut aiheuttajat. Lapsi suree hylkäämistä, omaa tai jonkun muun sairautta, joutuessaan kiusatuksi tai esimerkiksi menettäessään tärkeän ihmisen (Lindqvist, 2003, s. 9-10). Suru koskettaa jokaista yksilöä uniikilla tavalla. Toiselle jokin tietty tapahtuma voi aiheuttaa suunnatonta surua, kun taas toinen selviää siitä helpommalla. Suru on kokemuksena todellinen. Elämä on enakoimatonta, välillä rauhallista ja toisinaan täysin hallitsematonta. Surua kohdatessa tarvitsemme tukea toinen toisiltamme (Ruishalme, 2007 s, 7).

Poijulan (2002) mukaan surua tarkastellaan psykologisten, sosiaalisten ja fyysisten havaintojen kautta. Psykologisiksi havainnoiksi voidaan katsoa olevan ajattelu, tunne ja havainnoidut reaktiot. Surua aiheuttavat kokemukset voivat saada yksilön kokemaan esimerkiksi ikävää, pelkoa

ja tuskaa. Selkeä ajattelu voi tuntua vaikealta ja tuntuu, kuin aivot takkuuaisivat. Surun kohdassa ihminen voi kokea laajan kirjon erilaisia tunteita. Sosiaaliset reaktiot voivat näkyä erilaisena toimintana, missä yksilö voi yrittää paeta todellisuutta täyttämällä kalenterinsa joka tunnille jotakin tekemistä tai toisaalta lamaantua ja pysytellä yksin kotona piilossa maailmalta. Omia ajatuksia on helpompi paeta, kun ei ole aikaa ajatella. Toisaalta eristäytyessä suru voi imaista mukanaan ja sieltä ylös pääsy voi tuntua mahdottomalta. Fyysisinä reaktioina voidaan nähdä olevan erilaiset kehoon liittyvät fyysiset tapahtumat. Mahaan voi särkeä ja vatsa saattaa olla sekaisin. Henkeä ahdistaa ja tuntuu kuin pyörtyisi. Suru voi saada aikaan erilaisia kehollisia tuntemuksia ja fyysisiä vaivoja, jotka ovat todellisia. (Poijula, 2002, s. 40). Ihminen on kokonaisuus ja surulla on tapana vaikuttaa ihmiseen kokonaisvaltaisesti. Surun kokeminen on luonnollinen asia, mutta sen vahva kokonaisvaltainen läsnäolo voi säikäyttää surijan (Kinanen, 2009, s. 12-13).

3.4.1 Surun vaiheet

Tutkijat ovat havainneet, että suru voidaan määritellä neljään eri vaiheeseen. Näitä ovat hämmennys, tiedostaminen, läpikäyminen ja uudelleen suuntautuminen. Vaiheet voivat ilmetä päällekkäisinä tai erillisinä, sekä niiden sekoituksena. Surusäkki -kirjassa käsitellään pääasiassa kuolemasta johtuvaa surua ja kirjan esimerkit on kerrottu kuolemaan viitaten. Ensimmäistä surun vaihetta, eli hämmennystä, voidaan kuvailla tilana, jossa on vaikea ymmärtää, tapahtuiko tapahtuma oikeasti. Yksilön voi olla vaikeaa käsittää tapahtuman todellisuutta. Jollakin toisella voi ilmetä surun keskellä tunteettomuutta, sillä yksilö ei ole vielä sisäistänyt tapahtuman todellisuutta. Toisessa vaiheessa tapahtuu tiedostaminen, jolloin yksilö ymmärtää, että tapahtunut on totta ja siitä voi seurata laajasti erilaisia ajatuksia, sekä tunteita. Elämä ei ole enää ennallaan ja jokin pysyvä muutos on tapahtunut (Kinanen, 2009, s. 15).

Surun kolmas vaihe on tapahtuneen läpikäyminen. Läpikäymisen vaiheessa ihminen pääsee aloittamaan surutyön eli surun käsittelyn. Asiat saattavat kertaantua mielessä yhä uudelleen ja oman kehon sisällä voi tuntua tyhjyys. Läpikäymisen vaiheessa etenkin läheisten tuki on tärkeää. Surusta on hyvä puhua niin kauan, kuin ihminen tuntee siihen tarvetta ja tarvittaessa on hyvä kääntyä alan ammattilaisten puoleen, kuten hakeutua terapiaan. Surun kohdannutta ihmistä tulee kohdella lempeästi ja ymmärtäväisesti. Neljäs vaihe on uudelleen suuntautuminen, joka tarkoittaa sitä, että yksilö jatkaa elämäänsä. Tapahtuma ei unohdu ehkä koskaan, mutta surua on työstetty siinä määrin, ettei tapahtuma enää hallitse yksilöä ja suru on asettunut (Kinanen, 2009, s. 16).

3.4.2 Lupa surra

Uittomäki ym., (2022) mukaan surun kohdatessa jokaisella ihmisellä tulee olla oikeus surra. Silloin ei tarvitse kääntää katsetta positiivisiin asioihin ja yrittää olla iloinen. On tärkeää saada näyttää, jos on surullinen, sillä sen peitteleminen voi pahentaa tilannetta ja johtaa esimerkiksi ahdistukseen, jopa masennukseen. Suru on kokonaisvaltainen kokemus ja se voi näkyä yksilön elämässä niin psyykkisenä, fyysisenä kuin sosiaalisena (Uittomäki ym., 2022, s. 19-20). Poijulan (2002) mukaan pääsääntöisesti surun äänenä ovat toimineet naiset. Tämä on luonut surun ympärille tietynlaista jännitettä. Itkeminen voidaan rinnastaa naisten ja lasten asiaksi, vaikka itku on ihmisen luonnollinen ja terve reaktio. Miehen näyttäessä suruaan tämä saatetaan leimata heikoksi, vaikka surun näyttäminen vaatii rohkeutta (Pojjula, 2002, s. 111-112).

Suru on inhimillinen ihmiselämään kuuluva asia, jonka jokainen yksilö tulee kohtaamaan elämässään. Surulla ei ole mitään tiettyä kaavaa. Surulla on usein alkua, jonka voi määrittellä, mutta ei varsinaista loppua (Lindqvist, 2003, s. 9-11). Surun määrittely perustuu yhä edelleen pääasiassa psykologisen ja lääketieteellisen tutkimuksen varaan. Surun medikalisointi on johtanut siihen, että surua pidetään usein ihmisen sairautena, vaikka todellisuudessa se on luonnollinen reaktio johonkin yksilön elämässä tapahtuneeseen (Eduardo, Loverno, Baiocco, & Pallini, 2022). Sureva lapsi on ikään kuin elämän oppimatalla, eikä niinkään sairas, jota pitäisi hoitaa terveeksi (McNiel & Gabbay, 2018, Chapter 1).

4 Lapsen suru tutkimuskohteena

Bowlbyn (1998) mukaan usein surututkimuksista puuttuvat pienten lasten kokemukset. Suomessa ei ole tutkittu juurikaan lapsen surua ja tapaa, millä suru näkyy arkipäiväisessä elämässä. Lapsen surua käsitellään lähinnä kuoleman kautta, mutta surua voi aiheuttaa lukemattomat muutkin tapahtumat. Lapsi suree kuolemaa, hylkäämistä, avioeroja, omaa tai jonkun muun sairautta, jos perhe joutuu muuttamaan tai jos joutuu kiusatuksi tai on muita haasteita vertaisten kanssa. Lapselle menetyksistä suurin on oman läheisen menetys. Ennen ajateltiin, että jos pieni lapsi menettää esimerkiksi äitinsä, lapsi unohtaa pian äidin ja ei kaipaa häntä enää. Nykyiset tutkimukset osoittavat, että näin ei ole ja lasten surua ja kaipausta ei ole ymmärretty (Bowlby John, 1998, s. 9).

Lindqvistin (2003) mukaan silloin kun aikuinen suree, hän taantuu takaisin lapsen maailmaan. Suru on elämässä tapahtuva käännekohta, joka voi kestää useita vuosia ja jopa lopun elämää käsittelemättömänä. Jostakin syystä lapsen suru arvioidaan usein aikuisen surua pienemmäksi ja lapselle ei välttämättä anneta tilaa, aikaa ja paikkaa surra. Lapsen surua olisi tärkeää tutkia varhaiskasvatuksen kontekstissa, koska päiväkotia on paikka, missä lapsi viettää suuren osan ajastaan ja on hyvin mahdollista, että sinä aikana lapsi tulee kohtaamaan surua (Lindqvist, 2003, s. 9-10, 17-18). On tärkeä muistaa, että pienilläkin lapsilla on tarve ilmaista omia tuntemuksiaan ja ajatuksiaan, sekä kyky kokea surua ja surra (Uittomäki, Mynttinen, Laimio & Kärkkäinen, 2022, s. 8).

4.1 Lapsen surun ilmeneminen

Lapsi käsittelee kokemaansa surua oman ikätasonsa ja kykyjensä mukaisesti. Surua tarkastellaan usein aikuisten näkökulmasta käsin ja tällöin lapsen suru voi jäädä ilman huomiota. Lapsilla on kyky reagoida suruun saman tyyppisesti, kuin aikuisellakin. On havaittu, että lapsi suree usein ulkoisesti eri näköisesti kuin aikuinen, mutta sisäisesti samantyyppisesti kuin aikuinen. Surun kohdatessa lapsi saattaa tarttua tuttuun tapaan leikkiin, mutta se ei poista tosiasiaa siitä, että lapsi tuntee syvää surua. Vaikka lapsi ei osaisi sanoittaa suruaan, se ei poista realiteettia siitä, että suru on läsnä (Uittomäki ym., 2022, s.19).

Jokaisella yksilöllä, kuin myös lapsella suru näyttäytyy ulospäin yksilöllisesti ja lapsen surua voisi kuvailla sykleittäin tapahtuvaksi, raidalliseksi, kokonaisvaltaiseksi tai näkymättömäksi. Näkyvinä ulkoisina merkkeinä voi olla esimerkiksi levottomuutta tai apatiaa. Surevan lapsen sisäiseen maailmaan ei näe suoraan kukaan muu kuin lapsi itse. Ulkoisesti lapsen suru ei

yleensä näyttäytyä samanlaisena, kuin aikuisella. Suru voi aiheuttaa lapselle psyykkisiä, fyysisiä, sekä sosiaalisia vaivoja (Kinanen, 2009, s. 17-18).

Surun keskellä oleva lapsi voi kokea, etteivät aikuiset ymmärrä tai näe lasta. On tutkittu, että aikuiset eivät todellisuudessa usein ymmärrä lapsen surua. Surun seurauksena voi aiheutua esimerkiksi keskittymisongelmia, joita lapsi ei kuitenkaan välttämättä osaa sanoittaa itse. Aikuisen, esimerkiksi varhaiskasvattaja päiväkodissa, ei aina osaa yhdistää lapsen käytöstä suruun ja silloin hän saattaa kokea ja tulkita lapsen jopa ilkeänä. Voi myös käydä niin, ettei ammattilainen ymmärrä lapsen surureaktiota ja ei näin ollen osaa suhtautua lapseen lempeästi kohtamalla (Dyregrov, 1997, s. 11).

Lapsi voi olla surun kokemuksen kanssa ensimmäistä kertaa ja siksi hänellä ei ole vielä valmiuksia selvitä surusta omin avuin. Tällöin lapsi voi kokea, ettei selviä surun tunteiden kanssa (Berns, 2004, s. 325-333). Lapselle suru on haastava ja vaikeasti kestettävä kokemus, josta selviytyminen helpottaa kasvaessa, kun hän saa kokemusta surusta selviytymiseen. Pienet lapset eivät halua kohdata surun aiheuttamaa kipua ja se voi näyttäytyä ulospäin surun puuttumisena. Jos lapsi jää surun kanssa vaille tukea, voi seurauksena tulla esimerkiksi sairastuminen, syrjäytyminen tai viha. Huolestuttava merkki lapsen käytöksessä on sellainen, jos lapsi ei reagoi mitenkään suruun. Lapsi voi olla, kuin mitään ei olisi tapahtunut tai alkaa hoivaamaan aikuisen surua. Lapsi saattaa ajatella, ettei halua lisätä vanhempien taakkaa tuomalla omaa suruaan esille. (Ruishalme ja Saaristo, 2007, s. 7).

Tutkimukset osoittavat, että trauman ja surun kohdanneen lapsen itsetunto on usein heikompi, kuin verrokki ikäisellä. Tämän lisäksi on havaittu, että surun kohdanneen lapsen sosiaalinen sekä tunne-elämän kehitys voi viivästyä (Lindqvist, 2003, s. 74). Surun jälkeen lapsi saattaa olla takertuvainen, sillä lapsi voi kokea ahdistusta ja pelkoa siitä, että menetys tapahtuu uudelleen (Uittomäki ym., 2022, s.10). Erilaiset kriisit ja suru eri elämän vaiheissa voivat vaikuttaa yksilön tulevaisuuteen ja hyvinvointiin. Ihmisellä on tapana luoda odotuksia elämää varten lapsuudessa. Jokaisella yksilöllä voi olla erilaisia odotuksia elämältä, mutta perustana voidaan nähdä toivo olla turvassa ja rakastettuna. Todellisuudessa jo lapsuudessa osa kohtaa suuria kriisejä ja surua. Elämä ei kohtelee kaikkia lapsia yhtä hellästi ja silloin suru, pelko ja ahdistus voivat vallata lapsen mielen (Ruishalme & Saaristo, 2007, s. 10-11).

Lapsella voi nousta erilaisia tunteita ja ajatuksia pintaan kohdatessaan surua. Surusta ja tapahtumasta, mikä surun on aiheuttanut, tulee puhua lapsen kanssa ja kasvattaja voi kysellä lapselta tämän tuntemuksista ja ajatuksista. Lasta tulee rohkaista ilmaisemaan omia tunteitaan. Silloin kun tunteille ei löydy sanoja, on erilaisia tapoja ilmaista niitä. Tunteita voi ilmaista esimerkiksi

musiikin, piirtämisen ja leikkien kautta (Ruishalme & Saaristo, 2007, s. 55). Erilaiset kriisit ja suru eri elämän vaiheissa voivat vaikuttaa yksilön tulevaisuuteen ja hyvinvointiin. Ihmisellä on tapana luoda odotuksia elämää varten lapsuudessa. Jokaisella yksilöllä voi olla erilaisia odotuksia elämästä, mutta perustana voidaan nähdä toivo olla turvassa ja rakastettuna. Todellisuudessa jo lapsuudessa osa kohtaa suuria kriisejä ja surua. Elämä ei kohtele kaikkia lapsia yhtä hellästi ja silloin suru, pelko ja ahdistus voivat vallata lapsen mielen (Ruishalme & Saaristo, s. 10-11).

Jos lapsi ei reagoi mitenkään suruun tai alkaa hoivaamaan aikuisen surua, aikuisten tehtävä on tiedostaa tilanne ja tukea lasta surun keskellä ja antaa turvaa. Lähtökohtaisesti on hyvä ajatella ja sanoittaa lapselle, että ilot ja suru kuuluvat osaksi elämää. Elämässä voi olla aikoja, milloin kaikki on hyvin ja yhtäkkiä voi tulla jakso, jolloin jotakin ikävää tapahtuu ja suru tulee vieraaksi. Suruilta ei voi vältyä ja elämää on mahdotonta käsikirjoittaa ennalta sellaiseksi, ettei surua osuisi kohdalle. Aikuisten ja kasvattajien tulee ymmärtää surua ja sen seurauksia lapsen maailmassa. Lapsen edun mukaista olisi, että lähipiiriin kuuluisi myös jokin sellainen ulkopuolinen henkilö, kenelle lapsen olisi mahdollista jakaa suruaan tarvittaessa. Surun keskellä lapselle tulee pitää yllä toivon näkökulmaa (Lindqvist, 2003, s. 10).

4.2 Eri ikäisten lasten suru

On havaittu, että jo vastasyntyneen lapsen joutuessa eroon vanhemmistaan lapsi oireilee. Oireilua voi olla itkuisuus, hiljaisuus tai esimerkiksi kehon jäykkyys. Hieman vanhemmilla lapsilla voi esiintyä muun muassa tavaroiden heittäilyä, puhumattomuutta, itkuisuutta. (Erkkilä, 2003, s. 22). Surun kohdatessa vauva tarvitsee aikuiselta hoivaa, läheisyyttä ja huomioiduksi tuleamista. Vauvan tapa reagoida suruun voi olla itkuisuus tai esimerkiksi vetäytyminen. Ensimmäisten vuosien aikana vahingoittavinta vauvalle on, jos hänen suhde lähimpään hoivaajaan katkeaa. Rikkoutunutta turvallisuuden tunnetta voidaan vahvistaa vastavuoroisella vuorovaikutuksella sekä hoivalla. Eheyttäviä leikkejä voivat olla loruttelut ja laululeikit vauvan kanssa. Aikuisten tulisi välttää piilotteluleikkejä menetyksen kokeneen vauvan kanssa, sillä sellaiset leikit voivat aiheuttaa vauvalle ahdistusta (Holmberg, 2003, s. 77-78).

Taaperoikäisen suru voi näyttäytyä usealla eri tavalla. Hän kokee surua, mutta ei välttämättä ymmärrä tarkalleen tapahtunutta. Taapero voi ymmärtää, ettei läheinen ihminen tule enää taikaisin, mutta hänen voi olla haastavaa ymmärtää esimerkiksi, mitä kuolema tarkoittaa. Taapero voi taantua ikätasostaan ja uhmakkuus sekä itkuisuus ovat merkkejä surusta. Eheyttävää toi-

mintaa on aikuisen läsnäolo esimerkiksi taaperon leikkiessä. Aikuisen ei tarvitse osallistua leikkiin, mutta vierellä oleminen voi tukea surusta toipumista. Lorut, laulut, maalaaminen ja muu luovatoiminta voi eheyttää surevaa taaperoikäistä. Surevalle lapselle tulisi antaa lupa kantaa turvaleluun kaikkialle. Pehmolelu voi saada uuden tärkeän merkityksen lapsen turvallisuudentunteen vahvistajana, silloin kun turvallisuuden tunne on menetetty (Holmberg, 2003, s. 80-81).

Leikki-ikäinen lapsi elää vahvasti mielikuvituksen kautta ja ymmärtää surua, mutta ei välttämättä kykene ymmärtämään mistä suru johtuu (Holmberg, 2003, s. 82). Lapsen voi olla haastava löytää sanoja surun ja ahdistuksen kokemuksilleen. Surevaa kehoitetaan usein kääntämään katse kohti positiivisia asioita, mutta surun kohdanneelle yksilölle se voi olla hyvin haastavaa. Pienen lapsen on vaikea ymmärtää ja käsitellä surua. Lapsi saattaa vältellä surun aiheuttamaa kipua ja se voi viestiä virheellisesti aikuisille sitä, että lapsella on kaikki hyvin. Ajattelemme usein, että lapsuuden kuuluu olla iloa, naurua ja vapautta, mihin suru ei saa koskea. Kuitenkin suru on asia, joka koskettaa jokaisen yksilön elämää jossakin elämän vaiheessa ja siltä ei voi välttyä (Bowlby, 1998, s. 10).

4.4 Surusta selviytyminen

Lapsen kasvun aikana kehittynyt kiintymyssuhdemalli on yhteydessä siihen, miten lapsi pystyy selviytymään surusta ja vastaanottamaan apua surun keskellä. Turvallisen kiintymyssuhdemallin omaava lapsi kokee olevansa merkityksellinen ja rakastettu. Lapsi on tottunut, että on turvallista jakaa omia ajatuksia sekä tunteita toisille. Lapsi luottaa, että aikuiset ovat turvallisia ja huolehtivat hänestä. Turvallinen kiintymyssuhdemalli auttaa lasta selviytymään surusta. Turvattoman kiintymyssuhdemallin omaavalla lapsella surusta selviytyminen voi olla haastavaa. Lapsen voi olla vaikeaa luottaa aikuiseen ja hän voi kokea, ettei selviä. Suunniteltaessa lapsen surun tukitoimia on tärkeää tunnistaa, millainen kiintymyssuhdemalli lapsella on. Tällöin lasta on mahdollista yhä paremmin ymmärtää ja tukea surussa (Uittomäki ym., 2022, s.15).

Surusta selviytymisen tukena voidaan käyttää turvapaikka mielikuvaharjoitusta. Turvapaikka mielikuvaharjoituksessa lapsella on mahdollisuus luoda itselleen paikka, jossa hän voi tuntea olonsa rauhalliseksi ja rentoutuneeksi. Harjoitus lisää turvallisuuden ja hyvänolon tunnetta (Poijula, 2002, s.219). Surusta toipumista voi verrata haavaan. Haava paranee ajallaan, mutta siitä jää usein arpi muistoksi tapahtuneesta (Poijula, 2016, s.86). Poijulan (2002) mukaan suruprosessi on muutosprosessi, jossa lapsi kohtaa ja tulkitsee surua ja myöhemmin vakiinnuttaa menetyksen (Poijula, 2002, s.147-148).

5 Surevan lapsen kohtaaminen varhaiskasvatuksessa

Päiväkodin henkilöstölle tieto lapsen surusta ja menetyksestä tulee yleensä lapsen huoltajalta. Huoltajan kanssa tehtävä yhteistyö on tärkeää aina, kun lapsi on kohdannut surua. Huoltajan kanssa keskustellaan lapsen tilanteesta ja etsitään ratkaisuja, miten lasta voidaan tukea parhaalla mahdollisella tavalla päiväkodissa. Huoltaja voi toimia myös lapsen välikappaleena ja kysellä mikä voisi helpottaa lapsen hyvinvointia päiväkodissa (Dyregrov, 1997, s. 88). Lapsen sekä huoltajan toivetta tulee aina kunnioittaa (Lindqvist, 2003, s. 119). Valta-asemissa olevat aikuiset, kuten varhaiskasvattajat ovat vastuussa lapsen tuen ja avun saamisesta. Lapsen kohdatessa surua on tärkeää reagoida nopeasti ja tarjota lapselle tarvittava tuki ja turva. Surevan lapsen tilanteen ja tarpeiden huomioiminen edellyttää varhaiskasvattajalta kykyä havaita ja ymmärtää kriisitilanteita (Poijula, 2016, s. 5).

Ruishalmeen & Saariston (2007) mukaan suru voi aiheuttaa lapselle uusia ja erilaisia tuntemuksia sekä ajatuksia (Ruishalme & Saaristo, 2007, s. 112). Aikuisen myötätuntoinen suhtautuminen tukee surun kohdannutta lasta. Myötätunnolla tarkoitetaan sitä, että huomaa toisen pahan mielen, osaa asettua toisen ihmisen rooliin ja kokee empatiaa surevaa kohtaan. Myötätunnon kokeminen johtaa usein tekoihin, kuten lohduttamiseen ja auttamiseen (Rainio ym., s. 332-333). Ammattilaisen tehtävänä on tukea lasta ja kertoa, että erilaiset tuntemukset ja ajatukset kuuluvat osaksi suruprosessia ja on luonnollista reagoida suruun eri tavoilla. Lapselle on hyvä kertoa, että aikuiselle saa tulla puhumaan milloin vain ja aikuiset ovat päiväkodissa lasta varten. Kun lapsi itkee, on tärkeää viestiä lapselle, että itkeminen on täysin sallittua ja normaalia. Aikuisten tulee olla tilanteessa lapsen turvana. Lapselta voi kysyä tulisiko lapsi syliin, mutta tärkeintä on, että aikuinen on läsnä ja lähellä (Ruishalme & Saaristo, 2007, s. 112).

Surun keskellä olevan lapsen kanssa tulee olla läsnä ja kuunnella, mitä sanottavaa lapsella on. Sureminen on sopeutumista siihen, että elämä ei ole enää ennallaan ja muutoksia on tapahtunut. Lasta tulee kannustaa suremaan, jotta suruprosessi voi edetä. Varhaiskasvatuksen opettaja voi auttaa surevaa lasta kohtaamalla tämän läsnäolevasti ja lempeästi. Auttajan ei varsinaisesti tarvitse osata tehdä mitään tiettyä, vaan olla läsnä lapselle ja näyttää lapselle, että hänen surullensa on tilaa ja sureminen on sallittua myös päiväkodissa (Ruishalme & Saaristo, 2007, s. 113) Varhaiskasvattajan tulisi rohkaista lasta suremaan ja ilmaisemaan todellisia tunteitaan (Uittomäki ym., 2022, s.8).

Kun ryhmässä on sureva lapsi, aikuisilta ja muilta ryhmän lapsilta vaaditaan hienotunteisuutta, empatiaa, kunnioitusta ja lempeää suhtautumista surevaa lasta kohtaan. Surun aiheuttaneet tapahtumat voivat olla herkkä puheenaihe, mutta surusta ei tulisi tehdä tabua ja teemaa, josta

puhumista sekä sen kohtaamista vältellään. Toisaalta on tärkeä vahvistaa turvallisuuden tunnetta ja luoda yhteisöllisesti kokemusta, että elämä kantaa, eikä kenenkään tarvitse pelätä surua. Rutiinit voivat olla pelastus surevalle lapselle. Säännöllinen rytmi auttaa selviämään elämässä eteenpäin ja auttaa toisinaan ajattelemaan myös hetkellisesti muuta, kuin surun tuomaa tuskaa. Aikuisen tulisi kohdata sensitiivisesti sureva lapsi ja pyrkiä kohtaamaan lapsi hänelle sopivalla tavalla. Lapselta voi lempeästi kysellä ja tiedustella olosta ja toiveista (Lindqvist, 2003, s. 119-120).

Lapsen kertoessa surusta aikuiselle, lapsi tarvitsee aikuista joka kuuntelee ja on läsnä vuorovaiikutuksessa. Lapsen tarpeeseen keskustella ei tulisi koskaan suhtautua torjuvasti, sillä se voi viestiä lapselle, että surusta ei saa puhua. Lapsi saattaa alkaa ajatella, että hänen surussaan on jotakin väärää. Kasvattajan torjuva suhtautuminen voi näyttäytyä lapselle myös hylkäämisen kokemuksena (Lindqvist, 2003, s. 120-121). Kun lapsi kyselee kuolemasta, aikuisen tulisi osallistua keskusteluun ja tarjota vastauksia lapselle. Lasta ei tulisi jättää yksin menetykseen liittyvien kysymysten kanssa (Poijula, 2016, s. 68). Tarkoituksena ole muokata lapsen persoonallisuutta, vaan antaa hoivaa ja tukea kasvussa, sekä vahvistaa lasta olemaan oma itsensä. Varhaiskasvattajalla tulisi olla vahva ammatillinen luottamus itseensä. Surevan lapsen kohtaamisessa auttaa, kun tietää ja ymmärtää mitä ja miksi tehdään, niin kuin tehdään (Mattila, 2007, s. 25).

Dyregrovin (1997) mukaan joissakin tilanteissa lapsen kohdatessa surua ja menetystä, varhaiskasvattajan voi olla vaikea suhtautua tapahtuneeseen. Helpoimmalta ratkaisulta voi tuntua, ettei asiasta keskustella ja ikään kuin lakaistaan suru maton alle (Dyregrov, 1997, s. 14). Varhaiskasvattajalle voi olla vaikea paikka nähdä lapsi suremassa, sillä länsimaalaisessa ajattelussa surun ei nähdä kuuluvan hyvään lapsuuteen. Lapsen ja aikuisen ajattelussa on eroavaisuuksia. Surun kohdatessa lasta aikuinen voi yrittää lohduttaa lasta sanomalla “älä sure”. Tämä saattaa kuitenkin kääntyä lapsen mielessä ajatukseksi, ettei lapsella ole lupa surra (Uittomäki ym., 2022, s. 19-20). On tärkeää ymmärtää, ettei kasvattajan tule vältellä tai muunnella totuutta, vaan pysyä tosiasiasa. Surun aiheuttaneista tapahtumista voi tuntua haastavalta keskustella lapsen kanssa. Joskus auttajalle voi syntyä kieltämisvaihe, sillä järkyttäviä asioita voi olla vaikeaa hyväksyä todeksi. Auttajan on kuitenkin tärkeää päästä kieltämisvaiheen ohi, jotta lasta voidaan tukea. (Dyregrov, 1997, s. 14-15).

Varhaiskasvatuksen ammattilainen voi joutua psyykkisesti koville kohdatessaan surevan lapsen. Lapsen kohtaama menetys ja suru voivat olla järkytys auttajalle ja aiheuttaa aikuisessa erilaisia tuntemuksia. Aikuisesta voi tuntua vaikealta seurata vierestä, kun lapsi kärsii. Varhaiskasvatuksen ammattilaisen voi olla vaikeaa ymmärtää elämän raadollisuutta ja omat ikävät

menneisyyden kokemukset voivat nousta pintaan. Auttajan on tärkeää puhua ja jakaa pintaan nousseita ajatuksista, jotta auttamisesta ei tule liian kuormittavaa. Kollegoiden tuki sekä työnohjaus on tärkeää, silloin kun työntekijä on kohdannut surun keskellä olevan lapsen (Ruis-halme, 2007, s. 123). Työnohjauksen ollessa puutteellista lasten kanssa työskentelevät eivät pääse käsittelemään ajatuksiaan joka voi johtaa siihen, että lapsen saama hoito on heikompi laatuista (Erjanti & Paunonen-Ilmonen, 2004, s. 136).

Uittomäen (2022) mukaan surun kohdannutta lasta ei tulisi suojella liikaa, sillä vaikeuksien kohtaaminen vahvistaa lapsen resilienssiä. Resilienssi tukee yksilön selviytymistä tulevaisuuden haasteissa ja antaa ikään kuin suojaa selvitä tulevista vastoinkäymisistä. Lapselle tulee kertoa, että kriiseissä on alku, keskivaihe ja loppu. Yleensä lapsi ei pysty vielä itse ymmärtämään, että surusta on mahdollista toipua ja selviytyä, sillä lapsella ei ole välttämättä aiempaa kokemusta surusta (Uittomäki ym., 2022, s.11). Lapsi tarvitsee lempeää kohtaamista surun keskellä ja hyväksyntää, että lapsi saa olla juuri sellainen, kuin hän siinä hetkessä on. Asioiden käsittely tulee suhteuttaa lapsen kypsyystasoon nähden sopivaksi ja aikuisen on muistettava sensitiivinen kohtaaminen (Dyregrov, 1997, s. 76-77).

Lapsen suruprosessin kannalta on tärkeää, että lapsi kokee olevansa hyväksytty myös surun kanssa. Varhaiskasvatuksessa pyritään luomaan lapselle turvallinen ympäristö, missä on tilaa myös itkeä. Lapsen itkiessä aikuinen voi vahvistaa lapsen turvallisuuden tunteen kokemusta ojentamalla kätensä tai ottamalla lapsen syliin, jos lapsi niin haluaa (Mattila, 2011, s. 20). Surun kohdannut lapsi tarvitsee usein erityistä turvallisuudentunteen kokemusta, vahvistavaa kohtaamista lapselle sopivalla tavalla (Uittomäki ym., 2022, s. 11).

Varhaiskasvatuksen työyhteisössä tulisi olla henkilöstöä, joka on kouluttautunut ja syventynyt kriisien kohtaamiseen. Kouluttautuneet henkilöt antavat tilanteen tullessa neuvoja muulle henkilökunnalle, miten toimia, kun lasta on kohdannut suru. Kuoleman ja surun käsittelyyn sekä sen kohtaamiseen ei ole vain yhtä oikeaa kaavaa, koska kokonaisuus riippuu aina tapahtuneesta ja sen osallisista. Oleellista on kuitenkin se, että jokaisen päiväkodin henkilökunnan jäsenen tulee osata suhtautua sensitiivisesti ja lempeästi lapsiin, sekä kohdata lapsi hänen hyvinvointiaan tukevalla tavalla (Dyregrov, 1997, s. 78-79).

Suru vie runsaasti ihmisen voimavaroja ja lapsen kohdalla se voi myös siksi viedä resursseja muilta kehityksen osa-alueilta. Kehityksen turvaamiseksi ja psyykkisten häiriöiden minimoimiseksi on tärkeää, että lasta tuetaan surun lisäksi myös lapsen kehityksen eri osa-alueilla jotka ovat mahdollisesti kärsineet surun viedessä voimavaroja (Lindqvist, 2003, s. 74). Surun koh-

danneen lapsen voi olla haastavaa osallistua yhteiseen toimintaan ja opettajan tulee osata arvioida, millaisista tukitoimista lapsi voisi mahdollisesti hyötyä. Toiminta tulee suunnitella niin, että surun kohdannut lapsikin voi osallistua siihen tavalla tai toisella. Opettajan ei tule koskaan aliarvioida lapsen surun kestoa, vaikka tapahtumista olisi kulunut jo aikaa. Jokainen yksilö työstää suruaan oman aikansa ja kasvattajan tulee osata huomioda, että suru voi kestää pitkään. Puhuminen auttaa meitä ymmärtämään tapahtuneita asioita paremmin, joten surusta saa puhua (Dyregrov, 1997, s. 80-81).

Lapsen tapa reagoida suruun voi ilmetä hyvin monin eri tavoin. Ei siis ole olemassa tarkkaa ohjekirjaa, jota noudattamalla aikuinen pystyisi toimimaan täydellisesti lasta surun tukemisessa. Tiedon jakaminen on tärkeää ja kasvattajien on oleellista saada tietoa tapahtuneesta sekä osapuolista, joita tapahtumiin liittyy. Silloin, kun surun aiheuttanut tapahtuma on traumaattinen, lapsi tarvitsee laajemman tukiverkoston alan ammattilaisista. Moniammatillisessa työryhmässä voidaan yhdessä sopia, miten parhaiten tuetaan surevaa lasta ja hänen läheisiään (Dyregrov, 1997, s. 90-91). Vahingollista on, jos varhaiskasvattaja välttelee surun kohdannutta lasta tai suhtautuu lapseen negatiivisesti. Pahimmillaan päiväkodissa voi syntyä tilanne, jossa ryhmässä ehkä useat aikuiset jo tietävät tapahtuneesta, mutta esiintyvät tilanteessa, kuin mitään ei olisi tapahtunut. Tällainen kohtaaminen ei tue lasta surun keskellä ja voi lisätä ahdistusta sekä luoda kielteisen kokemuksen tapahtuneen ympärille ja viestiä, ettei sureminen ole hyväksyttyä (Dyregrov, 1997, s. 93).

Lapsi saattaa reagoida suruun myös vihalla. Vihaisen lapsen kanssa tulee olla kärsivällinen ja lempeä, eikä lasta saa hylätä. Surusta voi edetä vain käsittelemällä ja kohtaamalla surua. Lapsen kohdalla surun käsittelemiseen ja kohtaamiseen tarvitaan aina aikuista. Kriisin jälkeen voi vierähtää aikaa, jonka jälkeen lapsi alkaa oireilemaan eri tavoin. Kasvattajan on oleellista osata yhdistää, milloin oireilu johtuu kriisistä ja surusta ja milloin jostakin muusta. Varhaiskasvattajan tuntiessa lapsen ja hänen taustansa on helpompi ymmärtää lasta (Ruishalme & Saaristo, 2007, s. 56-57).

Varhaiskasvattajan kohdatessa haastavasti käyttäytyvän lapsen tulisi tarkastella ja kysyä, millaiset taustat lapsella on. Usein haastavan lapsen kohdalla havaitaan vikoja lapsessa, mutta ei tarkastella riittävästi, mistä haastava käyttäytyminen juontaa juurensa (Poijula, 2016, s. 5). Käyttäytyessään haastavasti lapsi voi todellisuudessa olla surullinen ja kaivata myötätuntoa. Lapsen tunteen vahvistava vastaanottaminen viestii lapselle, että hänen tunteensa on huomattu

ja hyväksytyt. Lapsen käytöksen ollessa haastavaa lapsi kaipaa usein myötätuntoa ja kärsivällisyyttä aikuiselta. Silloin kun sanoja ei löydy, lempeä katse ja hymy voi riittää turvallisen vuorovaikutuksen luomiseen (Lahtinen & Rantanen, 2019, s. 130).

5.1 Surun sanoittaminen ja aikuisen vastuu

Lindqvistin (2003) mukaan aikuisen vastuulla on tukea lasta surun keskellä ja auttaa lasta sanoittamaan surua. Lapsen tapa sanoittaa eivät aina ole verbaaliset sanat, vaan lapsi saattaa sanoittaa tapahtunutta leikin, piirtämisen, maalaamisen tai vaikkapa laulujen kautta. Surevaa lasta kohdatessa on tärkeää muistaa puhua lapselle tämän ikätason mukaisesti (Lindqvist, 2003, s. 74). Tuntemalla lapsi ja hänen kehitysvaiheensa on mahdollista tehdä suunnitelma siitä, kuinka tukea surevaa lasta (Erjanti & Paunonen-Ilmonen, 2004, s. 136).

Jokainen lapsi on yksilö ja siksi aikuisten tulisi tuntea lapsi riittävän hyvin, jotta lasta olisi mahdollista tukea. Suru on tunteena ja kokemuksena haastava. Lapselle ominaista on, että lapsi saattaa vältellä surusta ja menetyksestä puhumisesta, sillä puhuminen voi tuntua vaikealta ja muuttuu ikään kuin todelliseksi puhuttaessa. Toisinaan lapsi voi olla ikäisekseen verbaalisesti varsin kehittynyt ja tällöin aikuisten on tärkeää ymmärtää, ettei siitäkään huolimatta puhuisi lapselle, kuin toiselle aikuiselle (Lindqvist, 2003, s. 74). Kun lapsi oppii puhumaan, erilaiset tapahtumat alkavat saada sanojen kautta merkitystä. Lapsen kohdatessa surua, aikuisen tehtävä on sanoittaa lapselle tapahtunutta ja surun tunnetta (Poijula, 2002, s. 142).

Lapsen resurssit kestää menetyksen aiheuttamaa kipua ja tuskaa ovat rajallisemmat, kuin aikuisella. Selviytyäkseen surusta lapsi tarvitsee jatkuvaa aikuisen tukea ja rauhallista läsnäoloa (Erjanti & Paunonen-Ilmonen, 2004, s. 139). Kohdatessa surevan lapsen aikuisen tulisi suhtautua lapseen ja lapsen suruun empaattisesti ja kunnioittavasti. Lapsilla on tapana näyttää surua yksinkertaisesti esimerkiksi lyhyillä lauseilla tai yksittäisillä sanoilla. Tällaisissa tilanteissa suruun voi suhtautua myös yksinkertaisesti. Lapsen suru voi aiheutua erilaisten tapahtumien seurauksena, mutta tärkeintä on, että aikuisten suhtautuminen on aina kunnioittava ja lämmin (Lindqvist, 2003, s. 110-111).

Aikuinen on lapsen tuki ja turva, sekä auttaa lasta selviytymään psyykkisesti menetyksestä. Pieni lapsi tarvitsee äidin tai isän syliä, keinuttelua, lämpöä, huolenpitoa ja lempeää äänensävyä, jotta lapsen minäkuva voi rakentua kokonaiseksi ja ehyeksi. Aikuinen voi tukea lasta olemalla läsnä ja turvallinen aikuinen, joka jaksaa keskustella lapsen kanssa surusta ja haastavista aiheista. Kuoleman ja surun teemoista puhuttaessa on hyvä olla lapsilähtöinen. Joskus lapsi voi kysyä aikuiselta elämästä, kuolemasta ja uskonasioista. Tilanne voi olla aikuiselle yllättävä ja

haastava (Poijula, 2002, s. 142). Surua voi käsitellä lapsen kanssa metaforeja eli vertauskuvia käyttäen. Metaforat ovat viestintää, jota myös lapsen on mahdollista ymmärtää. Metaforien kautta voidaan sanoittaa ja kertoa tarinaa tapahtuneesta. Vertauskuvien kautta asioista voi olla helpompi puhua. Lapsen ei tule joutua ottamaan vastuuta aikuisten asioista. Varhaiskasvatuksen henkilöstön ja yleensäkin lapsen elämässä toimivien aikuisten tehtävä on antaa lapsen olla lapsi (Lindqvist, 2003, s. 111-112).

5.2 Leikki ja taide lapsen surun työvälineenä

Tutkimukset osoittavat, että lapsen surun käsittelyssä tehokas menetelmä on taiteen eri muodot. Lapset käsittelevät surua leikin kautta. Leikki auttaa jäsentämään tapahtunutta ja edistää lapsen surutyötä. Lapsen leikki ja mielikuvitus auttavat lasta selviytymään surusta (Poijula, 2016, s. 108). On tutkittu että traumaattisen tapahtuman jälkeen myös lapsen olisi tärkeää työstää tapahtunutta leikin kautta (Dyregrov, 1997, s. 76-77). Lapset alkavat kestää surua ja menetystä paremmin tehdessään surutyötä leikin kautta (Poijula, 2016, s. 67). Lapsen surua voi kohdata esimerkiksi satujen, runojen, musiikin, draaman ja piirtämisen kautta lapsen kehitystason mukaisesti. Luovan toiminnan kautta lapsi pystyy ymmärtämään ja eheyttämään kokemiaan tunteita ja ajatuksia (Dyregrov, 1997, s. 87-88).

Lapselle surun työstämisessä ominaista on kohdata surua symbolien, leikkien ja luovan toiminnan kuten musiikin kautta. Musiikin on tutkittu lieventävän ahdistusta ja stressiä sekä rentouttavan lasta. Musiikki on ihmisen tunteisiin vetoavaa ja sillä voidaan kiinnittää ja suunnata huomio erilaisiin tunnetiloihin. Lapsen voi olla vaikeaa löytää sanoja surulle, mutta musiikki voi avata lapselle uutta puhetta ja itsensä ilmaisua. Surevaa lasta voidaan tukea rauhoittavalla musiikilla. Varhaiskasvatuksessa on rajalliset resurssit tukea lasta surun keskellä ja esimerkiksi musiikkiterapia on tehokas keino lapsen surun käsittelyssä (Holmberg, Niemelä, Ylönen & Erkkilä, 2003, s. 17, 38-40).

Suvilehdon (2020) mukaan varhaiskasvatuksen ammattilaiset voivat käyttää kirjallisuusterapeutista lähestymistapaa kohdatessaan surevan lapsen. Suvilehdon (2020) mukaan kirjallisuusterapeutisella lähestymistavalla tarkoitetaan sitä, että lapsille tarjotaan ennalta suunniteltua kirjallisuutta, joka käsittelee lapsen elämään liittyviä teemoja. Kirjallisuusterapeutinen lähestymistavan ilmaisumuotoina voidaan käyttää lukemista, kirjoittamista, draamaa, tarinointia, musiikkia, tanssia sekä muita taiteen muotoja. Kirjallisuusterapeutinen lähestymistapa tukee lapsen sosiaalisemotionaalisten taitojen kehittymistä (Suvilehto, 2020, s. 57-58). Työskennellessä surevan lapsen kanssa on tärkeää, että varhaiskasvatuksen ammattilainen luo toivoa lapselle.

Kirjallisuusterapeuttista lähestymistapaa käytettäessä tarinan tulee päättyä toivoon (Suvilehto, 2020, s. 62). Varhaiskasvattajan vastuulla on mahdollistaa lapselle surutyöskentelyä tukeva toimiminen leikin ja taiteen kautta (Poijula, 2016, s. 120).

6 Johtopäätökset

Suomessa ei ole olemassa yhtenäistä toimintamallia lapsen kohtaamiseen menetyksen tai surun kohdatessa (Lindqvist, 2003, s. 12-13). Erjannin & Paunonen-Ilmosen (2004) mukaan koulutusta liittyen lapsen suruun ja surevan lapsen tukemiseen on vähäisesti. Koulutusvajeen on havaittu vaikuttavan niin, että alan ammattilaiset kokevat riittämättömyyden tunteita sekä lapsi voi jäädä vaille tarvitsemaansa tukea surun keskellä (Erjanti & Paunonen-Ilmonen, 2004, s. 136). On kuitenkin tutkittu, että lapsi tarvitsee aikuisen tukea kohdatessaan ja käsitellessään surua, koska lapsen valmiudet selviytyä surusta ovat vasta kehittymässä. Surua kohdatessaan yksilö on uuden tilanteen edessä, jolloin osa elämästä on muuttunut pysyvästi. Lapsen surua ei tule vältellä, vaan se tulee kohdata ja käsitellä turvallisen aikuisen tuen avulla (Uittomäki ym., 2022, s.8).

Lapsen suruun liittyvää tutkimusta tarvitaan lisää, sillä lapsen surun teoriaa ei ole vielä virallisesti olemassa ja lapsiin käytetään aikuisten surun teoriaa. Surun tutkiminen on painottunut tähän saakka pääasiallisesti aikuisiin. Aikuiset eivät usein ymmärrä lapsen surun todellisuutta ja siksi olisi tärkeä tiedostaa lapsen surun syvyys. Näin voitaisiin tukea lasta yhä paremmin selviytymään surusta. Lapsen on usein vaikea sanoittaa surua ja kokemaansa tuskaa (Poijula, 2002, s. 141). Lapsen kohtaamisessa on tärkeää kunnioittaa hänen kehitysvaihettaan ja antaa hänelle tietoa tapahtuneesta. Lapsi saa tulkita surua ikätasonsa mukaisesti (Poijula, 2002, s. 143-144). Lapsen surun on ajateltu olevan pientä ja nopeasti ohimenevää ja siksi lapsen suru voi jäädä huomaamatta (Lindqvist, 2003, s. 12). Lapsen surua tulisi tutkia lisää varhaiskasvatuksen kontekstissa, sillä päiväkotia on paikka, jossa lapsi viettää suuren osan päivästänsä. On jopa todennäköistä, että sinä aikana lapsi tulee kohtaamaan surua. Pienilläkin lapsilla on tarve ilmaista omia tunteitaan ja kyky kokea surua (Uittomäki, Mynttinen, Laimio & Kärkkäinen, 2022, s. 8).

Surevan lapsen kohdalla on tärkeää, että tieto lapsen surusta kulkee huoltajan ja päiväkodin välillä mahdollisimman sujuvasti, jotta lasta voidaan tukea parhaalla mahdollisella tavalla (Poijula, 2016, s. 120). Tutkielmassani havaitsin, että surun kohdatessa lapsen surun tukeminen usein unohtuu ja lapsi jää yksin surunsa kanssa. Lapsi tarvitsee aikuisen tukea selvitäkseen ja käsitelläkseen surua. Ennen sureminen oli helpompaa yhteisöllisyyden vuoksi. Nykyisin sureminen on yksilön omalla vastuulla ja sitä pidetään usein yksityisenä asiana, mihin toiset eivät uskalla puuttua. Tutkielmani kautta olen jäänyt pohtimaan, onko suru yhteiskunnassamme tabu sen haastavan luonteen vuoksi. Mattilan (2011) mukaan varhaiskasvatuksen ammattilaisen tulisi olla surevan lapsen kohtaamisessa sensitiivinen ja hänellä tulisi olla riittävästi koulutusta

sekä osaamista kohdata sureva lapsi. Suruun liittyvä koulutuksen puute voi haastaa alan ammattilaisia. Hienot menetelmät ilman vahvistavaa kohtaamista ja ymmärrystä lapsen kohtaamisesta, sekä surusta, eivät tue lapsen kehitystä. Vahvistavan kohtaamisen tulee olla aina keskiössä varhaiskasvatuksessa (Mattila, 2011, s. 24).

Leikkivä lapsi voi olla sureva lapsi, joka tarvitsee erityistä hoivaa ja turvaa sekä ymmärtävää ja läsnäolevaa aikuista. "Leikki on lapsen" työ -sanonta käy myös surun käsittelyyn, sillä surun kanssa oleminen sekä käsittely vie runsaasti voimavaroja. Poijulan (2002) mukaan lapset kestävät surua paremmin, jos he leikin kautta tekevät surutyötä. Mielikuvitus auttaa lasta surusta selviytymisessä. Tutkimukset osoittavat, että taiteen erimuodot ovat lapsen surun käsittelyssä tehokas menetelmä. Lapset käsittelevät surua leikin kautta. Leikki auttaa jäsentämään tapahtunutta. Lapsen leikki ja mielikuvitus auttavat lasta selviytymään surusta (Poijula, 2016, s. 108). On tutkittu, että traumaattisen tapahtuman jälkeen myös lapsen olisi tärkeää työstää tapahtunutta leikin kautta (Dyregrov, 1997, s. 76-77). Suvilehdon (2020) mukaan kirjallisuusterapeuttisen menetelmän avulla lapsi voi käsitellä surua. Muita hyviä surun käsittelyn keinoja ovat muun muassa sadut, runot, piirtäminen musiikki ja draama. On olemassa monia erilaisia taiteen muotoja, jotka tukevat lasta surutyössä. Kaiken työskentelyn tulee tavoitella sitä, että surevalle lapselle luodaan uskoa ja toivoa surusta selviämiseen (Suvilehto, 2020, s.57-58, 62).

Tutkielmani lopputuloksena on käynyt ilmi, että lapsen surua on tutkittu varsin vähän. Länsimaaisessa kulttuurissa suru on leimattu pääasiassa naisten asiaksi, vaikka suru on ihmisen luonnollinen ja terve reaktio. Surun määrittely perustuu pääasiassa psykologisen ja lääketieteellisen tutkimuksen varaan ja käsittelee aikuisen surua. Lapsen surun tutkimisen on katsottu olevan eettisesti haastava teema muun muassa sen vuoksi, että suru määritellään usein sairaudeksi. Suru ei ole sairaus, vaan luonnollinen reaktio menetykseen (Eduardo, Loverno, Baiocco, & Pallini, 2022). Lapsen suruprosessissa toivon näkökulman luo se, että surusta voi selviytyä surutyön avulla. Lapsi tarvitsee surutyössään aikuisen tukea, joten jokaisen alan ammattilaisen sitoutuminen vahvistavaan kohtaamiseen on tärkeää. Surutyö vie jokaisella oman aikansa ja sen tekeminen on yksilöllistä. Ruishalmeen & Saariston mukaan surusta on mahdollista toipua surutyöskentelyn avulla. Surun keskellä oleva lapsi tarvitsee aikaa, turvallisuuden tunnetta, huolenpitoa, lempeää vahvistavaa kohtaamista ja säännöllisiä arkirytmeyksiä (Ruishalme & Saaristo, 2007, s. 55).

Koen, että löysin tutkielmalleni ajankohtaisen ja yhteiskunnallisesti merkittävän näkökulman. Tutkielmastani voivat hyötyä itseni lisäksi, myös muut varhaiskasvatuksen ammattilaiset arki työssään. Löytämäni lähteet ovat relevantteja, sillä suurin osa niistä on tuoreita ja ne tukevat

toisiaan rakentaen yhteistä punaista lankaa lapsen surusta. Prosessin aikana minulle on syntynyt kokemus siitä, että oma tietotaitoni on lisääntynyt löytämäni kirjallisuuden avulla. Kiinnostukseni lapsen suruprosessia kohtaan on lisääntynyt tämän tutkielman aikana. Tämän aihepiirin ympärillä riittää tutkittavaa jatkossakin, sillä suru kuuluu osaksi jokaisen yksilön elämää ja surua on tutkittu vähäisesti. Tutkielmani kantavana voimana on ollut toivon näkökulma. Lopputuloksena tutkielmani myötä on selvinnyt, että lapsen on mahdollista selviytyä surusta aikuisen tukemana.

7 Lähteet / References

- Ahlbeck, J., Lappalainen, P. Launis, K. & Tuohela, K. (2018). *Childhood, Literature, and Science: Fragile Subjects*. Routledge.
- Alanen, L. (2009). Johdatus lapsuuden tutkimukseen. L. Alanen & K. Karila (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. (s. 9-30). Vastapaino.
- Berns, C. (2004). *Bibliotherapy: Using books to help bereaved children*. (s. 321–333). Omega – Journal of Death and Dying.
- Bowlby, J. (1998). *Attachment and Loss, Vol. III: Loss, Sadness and Depression*. Pimlico.
- Dyregrov, A. & Raundalen, M. (1997). *Sureva lapsi ja koulu*. Vastapaino.
- Eduardo, S., Loverno, S., Baiocco, R. & Pallini, S. (2022). *Children experiencing sadness: Coping strategies and attachment relationships*. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-02771-2>
- Erjanti, H., & Paunonen-Ilmonen, M. (2004). *Suru ja surevat: Surevien hoitotyön perusteet*. WSOY.
- Erkkilä, J. (2003). *Johdatus lapsen suruun. Teoksessa Holmberg T., Niemelä S. & Ylönen H. & Erkkilä J. (2003). Surevan lapsen kanssa*. (s. 17-55). Gummerus.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino.
- Holmberg, T. (2003). *Leikkiin on kirjoitettu lapsen surun sanat. Teoksessa Holmberg T., Niemelä S. & Ylönen H. & Erkkilä J. (2003). Surevan lapsen kanssa*. (s. 59-97). Gummerus.
- Hujala, E., Turja, L. (2020). *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. PS-Kustannus.
- Jokinen, E., & Pehkonen, A. (2017). *Tutkimusetiikkaa ei voi ohittaa. Janus Sosiaalipoliittikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti, 25(3), (s. 189–190)*. <https://journal.fi/janus/article/view/65453>
- Kalliala, M. (2013). *Kato mua!: Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa?* (6. painos.). Gaudeamus.
- Kinanen, M. (2009). *Surusäkki. Vertaisryhmätyöskentelyä lasten sururyhmille*. Lastenkeskus/Lk-kirjat.
- Koivunen, P., & Lehtinen, T. (2016). *Kasvu kiikarissa: Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille*. PS-kustannus.
- Kokko, M. (2012). *Sureva mieli sanoin ja kuvin. Läheisensä menettäneen lapsen kokemus Riitta Jalosen ja Kristiina Louhen kuvakirjoissa*. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/66870>
- Lahtinen A. & Rantanen, J. (2019). *Tunnetaidot opetustyössä*. Ps-Kustannus.
- Lastentarhanopettajaliitto. (2017). *Nyt on pedagogiikan aika*. <https://www.vol.fi/uploads/2018/10/31eded03-pedagogiikanaikajulkaisu-6.pdf>

- Lindqvist M. (2003). *Surussa lapsen kanssa. Teoksessa Holmberg T., Niemelä S. & Ylönen H. & Erkkilä J. (2003). Surevan lapsen kanssa.* (s. 9-12). Gummerus.
- Mattila, K-P. (2011). *Lapsen vahvistava kohtaaminen.* PS-kustannus.
- McNiel, A., M., & Gabbay, P., E. F. (2018). *Understanding and Supporting Bereaved Children : A Practical Guide for Professionals.* Springer Publishing Company.
- Opetushallitus. (2022). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet.* https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Poijula, S. (2016). *Lapsi ja kriisi: Selviytymisen tukeminen.* Kirjapaja.
- Poijula, S. (2002). *Surutyö.* Kirjapaja.
- Rainio, A., Kurenlahti, E., Nurhonen, L., Pursi, A., Hilppö, J & Lipponen, L. (2020). *Kohti elävää myötätunto kulttuuria.* <https://journal.fi/jecer/article/view/114136>
- Ruishalme, O. & Saaristo, L. (2007). *Elämä satuttaa – kriisit ja niistä selviytyminen.* Tammi.
- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin.* <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-349-3>
- Siljander, P. (2014). *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen.* Vastapaino.
- Suvilehto, P., (2020). *Rakas Pritni tule joskus mulle kylään — Draama, sanataide ja kirjallisuusterapia varhaiskasvatuksessa.* <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/rakas%20pritni%20tule%20joskus%20mulle%20kyl%C3%A4%C3%A4n.pdf>
- Uittomäki, S., Mynttinen, S., Laimio, A. & Kärkkäinen, K. (2022). *Miten tukea lasta ja nuorta kun läheinen on kuollut.* <https://www.surevankohtaaminen.fi/wp-content/uploads/2022/02/Miten-tukea-lastaja-nuorta-kun-laheinen-on-kuollut-saavutettava-pdf.pdf>
- Valli, R. (toim.) (2015). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I: Metodien valinta ja aineistonkeruu, virikkeitä aloittelevalle tutkijalle.* PS-kustannus.